

کاردرمانگران، عضو کلیدی در تیم آموزشی مدارس استثنایی

ملاحات اکبرفهیمی / استادیار گروه آموزشی کاردرمانی / دانشکده علوم توان‌بخشی، دانشگاه علوم پزشکی ایران

کاردرمانگران در تیم آموزشی مدارس از نقش کلیدی برخوردارند. طیف وسیع خدمات آن‌ها برای کودکان با مشکلات خاص، محدود به مداخلات در بدو تولد و ورود به مدرسه و تحصیل نمی‌شود و تا حضور فعال در جامعه، احراز شغل و داشتن نقش خانوادگی ادامه می‌یابد (۱). بنابراین مداخله‌ها در مدرسه به‌عنوان حلقه اتصال توان‌بخشی اولیه کودک به حضور موفق در جامعه بسیار حائز اهمیت است.

نقش کاردرمانگران در آموزش و یادگیری پیگیری این روند در طی ۳ مرحله در مغز است. مرحله اول بازشناسی است به این معنی که الگوی حسی مناسب و متناسب با موضوع آموزشی تعیین و وارد سیستم مغزی مربوطه مانند سیستم بینایی، شنوایی یا لامسه می‌گردد. در این مرحله فرد، تنها به آنچه باید یاد بگیرد، توجه می‌کند. شناسایی سیستم مناسب، عملکرد مناسب آن و در صورت بروز اختلال، مداخله‌های توان‌بخشی، تجویز و به کارگیری وسایل جبرانی در این رابطه حائز اهمیت است. شبکه دوم یادگیری در مغز، شبکه استراتژیک است. موضوع ثبت شده از طریق سیستم حسی، طراحی، کنترل و اجرا می‌شود. به این معنی که فرد یاد می‌گیرد چگونه این مطلب باید یاد گرفته شود. در این مرحله سیستم‌های توجه، حافظه و سیستم ادراکی نقش بسزایی دارند. سومین شبکه مغزی، شبکه محرک است که شامل گیروس سینگولیت، لیمبیک و پیش فرونتال است. در این مرحله فرد مفهوم آنچه آموخته را درک می‌کند و متوجه می‌شود که چرا این مطلب را یاد می‌گیرد. در هر ۳ مرحله کاردرمانگران در کنار تیم آموزشی در مدارس عادی و استثنایی قادر هستند به ارائه خدمات بپردازند (۱ و ۲). اگرچه در کشور ما ایران کاردرمانگران در مدارس عادی کمتر حضور دارند.

در این ویژه‌نامه، قربانی به شیوه مورد پژوهی در مقاله «تاثیر درمان چند وجهی کاردرمانی بر بهبود مهارت‌های خواندن کودکان کم‌شنوا» اثر مداخلات کاردرمانی بر بهبود مهارت خواندن را در دانش‌آموزان کم‌شنوا گزارش کرده است.

با شروع آموزش کلاسیک در مدرسه، اهمیت مهارت‌های پایه و ضروری در موفقیت تحصیلی دانش‌آموز مانند حرکات ظریف در دست‌ها، انعطاف‌پذیری بدنی، تعادل و تحمل کاری و عضلانی، قابلیت‌های شناختی و درکی، توانمندی‌های ارتباطی و کلامی و مهارت‌های اجتماعی نقش بسزایی پیدا می‌کند (۳). بسیاری از این مهارت‌ها در صورت تشخیص به‌موقع در کودکان با مشکلات خاص، از ابتدای تولد، طول رشد یا در دوران پیش دبستان توسط تیم توان‌بخشی و به‌ویژه کاردرمانگران مورد اقدام قرار می‌گیرند. اما از آنجایی که بسیاری از اختلالات تا سن مدرسه قابل تشخیص نبوده یا در تشخیص آن‌ها غفلت می‌شود یا به‌طور طبیعی برخی اقدامات براساس شرایط سنی نیاز به ادامه و تثبیت دارند، بنابراین بسیاری از اقدامات کاردرمانی همزمان با تحصیل در مدرسه ادامه می‌یابد. در این شماره به بخشی از این حوزه‌ها اشاره شده که عبارتند از: رفیعی «مداخله‌های کاردرمانی در دانش‌آموزان با مشکلات یادگیری خاص»، نوبهار و شجاعی «مداخله‌های کاردرمانی در اختلال‌های ادراک دیداری»، حوائی «نقش کاردرمانی در بهبود

اختلال نوشتن در دانش آموزان دوره ابتدایی» و دهقان «پردازش حسی و رفتار».

مداخله‌های کاردرمانی در مدارس به صورت فردی و یا در مواردی گروهی است. نوع این مداخله‌ها در چارچوب علوم اعصاب، بیومکانیک، ارگونومی و روان‌شناسی است. کاردرمانگر با تلفیق این علوم بهترین روش مداخله را برای استقلال فردی، ارتقای سطح یادگیری و تطابق با شرایط مدرسه و کلاس برای دانش آموز فراهم می‌کند. برای این منظور گاهی از هنر مانند موسیقی، شعر، نقاشی، فعالیت‌های حرکتی در قالب فعالیت‌های ورزشی، مسابقات یا بازی بهره‌می‌گیرند تا هم به دنیای درون دانش آموز وارد شوند و مشکلات او را کشف کنند و هم دانش آموز را در شرایطی قرار دهند که مهارت‌هایش را بهتر بازشناسی کند و یا ارتباط با دنیای بیرون و دوستان را در فعالیت‌های جمعی و رقابتی برای او فراهم کنند. عتیق در این ویژه نامه به روش موسیقی درمانی به عنوان شیوه‌ای موثر در بهبود مهارت‌های اجتماعی، ارتباطات بین فردی، توانایی‌های کلامی، حرکتی و رفتاری و نیز امور خودیاری اشاره کرده است. همچنین اسماعیلی اهمیت بازی و مدل بازی‌گونگی در مداخلات را در مقاله خود شرح داده و بیان کرده که چگونه بازی در دانش آموز قادر است موجب افزایش سطح کنترل درونی، انگیزه درونی و آزادی در تعلیق واقعیت شود.

محور اصلی مداخله‌ها در مدرسه برای کاردرمانگران تسهیل مشارکت دانش آموز در مدرسه است (۴). مشارکت در فعالیت‌های داخل و خارج مدرسه باعث رشد و تکامل همه‌جانبه کودکان می‌شود؛ در حال حاضر هدف نهایی کاردرمانی ارتقای مشارکت کودکان در همه حیطه‌های زندگی و در محیط‌های مختلف است. کاردرمانگران از توانایی‌های کودکان برای مشارکت در کارهای روزمره آن‌ها حمایت کرده و سعی در تسهیل آن دارند. آن‌ها به کودکان کمک می‌کنند تا نقش خودشان را به عنوان دانش آموز به بهترین نحو اجرا کنند (۵). کاردرمانگران شاغل در مدارس در فعالیت‌های درسی (تسهیل پیش مهارت‌های لازم برای یادگیری مفاهیم ریاضیات، خواندن و نوشتن) و فوق برنامه (مهارت‌های اجتماعی، مشارکت در فعالیت‌های ورزشی، مهارت‌های خودیاری، انجام فعالیت‌های خلاقه و...) نقش بسزایی دارند. از آنجایی که کاردرمانگران از اصول ارگونومی، اصلاح و تطابق‌سازی محیط برای اجرای بهتر و آسان‌تر برخوردارند، مداخله‌های آن‌ها در مدارس استثنایی با ایجاد اصلاحات، مناسب‌سازی و رفع موانع در محیط مدرسه (سرویس بهداشتی، سرویس مدارس، غذاخوری و...) محیط کلاس (کنترل مبلمان و تنظیمات وسایل در کلاس و وضعیت‌دهی به دانش آموز برای کارکرد بهتر) بسیار مفید است (۶). در این شماره مقاله، خانم پشم‌دار و امینی به این موضوع پرداخته‌اند.

برخورداری کاردرمانگران از دانش و مهارت تجزیه و تحلیل فعالیت و محیط، روش‌های فراشناختی، مهارت‌های ارتباطی و خودآگاهی به دانش آموز کمک می‌کند تا با طراحی، برنامه‌ریزی و به کارگیری شیوه‌هایی مشخص، باعث ارتقای سطح توانمندی‌شان شوند. کاردرمانگران به دانش آموزان آموزش می‌دهند که چگونه برنامه‌های روزانه‌شان را تدوین و آن‌ها را زمان‌بندی کنند و با به کارگیری از روش‌های فراشناختی خودمدیریتی و مدیریت زمان به طور موفقیت‌آمیزی در فعالیت‌های داخل و خارج از مدرسه حضور داشته باشند. به این ترتیب با برقراری تعادل اکوییشنال (فعالیت‌هایی که به زندگی دانش آموز معنی می‌دهد، مانند فعالیت‌های روزمره زندگی، تحصیل، بازی، هنر، ورزش و اوقات فراغت) در برنامه‌ها و زندگی دانش آموز کیفیت زندگی او ارتقا یافته، مشارکتش در حیطه‌های مختلف زندگی موثرتر شده و با تجارب بهتر در این سنین، در بزرگسالی زندگی موفق‌تر و روابط موثرتری خواهد داشت (۷). بخشی از خدمات کاردرمانی در مدارس به آموزش، تربیت و استعدادیابی پیش حرفه‌ای و حرفه‌ای دانش آموزان اختصاص دارد. در این رابطه توکلی و میری به توصیف این نقش بیشتر می‌پردازند.

کاردرمانگران در آموزش و مشاوره والدین، آموزگاران، مدیران و سایر کارکنان مدرسه نقش کلیدی دارند. در این شماره مقاله، شفاوردی به این موضوع می‌پردازد که چگونه مشاوره به‌عنوان روشی غیرمستقیم در ارائه خدمات کاردرمانی، مهارت‌های حل مسئله را در دانش آموز و والدینش ارتقا می‌دهد.

در مجموع وظیفه خود می‌دانم از زحمات دست‌اندرکاران نشریه پر بار و علمی تعلیم و تربیت استثنایی قدردانی کنم و برای فراهم کردن فرصت معرفی اقدامات کاردرمانی در برخی از حوزه‌های مربوط به کاردرمانی با نیازهای دانش‌آموزان خاص سپاسگزاری کنم. بدیهی است که بسیاری از خدمات کاردرمانی به دلیل محدودیت حجم نشریه، قابل گزارش در این شماره نبوده است، اما امید است آشنایی بیشتر معلمان با خدمات تیم توان‌بخشی به کاهش بار آموزش آموزگاران بزرگوار و افزایش بهره‌وری یادگیری دانش‌آموزان کمک بسزایی کند.

References:

1. Case-Smith J, O'Brien JC, Occupational Therapy for Children and Adolescents, 7e, 2014, Mosby
2. Rose, D. H., & Meyer, A. (2002). Teaching every student in the digital age: Universal Design for Learning. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development. See also www.cast.org.
3. American Association of Occupational Therapy. Occupational Therapy Practice Framework: Domain and Process, American Journal of Occupational Therapy. 3rd Edition: 2014.
4. <http://www.aota.org/~media/Corporate/Files/AboutOT/Professionals/WhatIsOT/CY/Fact-Sheets/School%20Settings%20fact%20sheet.pdf>
5. Amini M, Hassani Mehraban A, Haghni H, Asgharnezhad AA, Khayat-zadeh Mahani M. Development and validation of Iranian children's participation assessment scale. Med J Islam Repub Iran 2016 (20 February). Vol. 30:333.
6. Cohn, E. S., & Lew, C.. Occupational therapy's perspective on the use of environments and contexts to support health and participation in occupations. American Journal of Occupational Therapy, 2010, 64(Suppl.), S57-S69. <http://dx.doi.org/10.5014/ajot.2010.64S57>
7. Frolek Clark, G., & Chandler, B. (2014). Best practices for occupational therapy in schools. Bethesda, MD: AOTA Press.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی